

DLA doktori értekezés tézisei

Sándorné Papp Edit

Bárdos kísézőzenéi misztériumjátékokhoz

Bárdos Lajos kísézőzenéi Dienes Valéria misztériumjátékaihoz
és az Alexius-szvit

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2011

I. A kutatás előzményei

Dienes Valéria az 1920-as évek második felében Orkesztikai Iskolája növendékeinek közreműködésével misztériumjátékok előadására vállalkozott, melyeknek szövegkönyvét és mozdulat-kórusainak anyagát maga állította össze. A kapcsolódó kísérőzenék biztosítására a pályakezdő Bárdos Lajost kérte fel. Ezeket a zeneszerző részben komponálta, részben összeállította, és az előadások aktív résztvevője is volt. Énekkarának, a Szent Cecília Kórusnak betanította a zenei kíséret anyagát, ő volt az előadások hangzó anyagának irányítója karmestere is. Bárdos számára együttműködésük jelentősége az ösztönzésen túl a betanítás-előadás folyamatában szerzett tapasztalat is, amit pályája során a kórusművek szerzője bőségesen tudott kamatoztatni.

A másfél évtizedig tartó közös munkásság és az általa létrehozott nagyszerű alkotások szinte ismeretlenek. Látványos, nagyszabású, olykor ezer fős előadásait hang és filmfelvétel nem örökítette meg. Néhány közismertté, kedvelté vált tételük kivételével kottaanyaguk nyomtatásban nem jelent meg.

A misztériumjátékokhoz komponált kísérőzenék feldolgozása, megismerése és megismertetése eddig elkerülte a kutatással foglalkozók érdeklődését. A Bárdos művészi tevékenységét feldolgozó irodalom még hiányosnak mondható. A róla és műveiről szóló újságcikkek a pedagógust és néhány művét mutatják be, átfogó képet a 21. században két alapvető könyv rajzol meg.

Dalos Anna: *Forma, harmónia, ellenpont, Vázlatok Kodály Zoltán poétikájához* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2007) című könyvében Kodály, a komponista életművét mutatja be és elemzi. Pedagógiai munkássága kapcsán esik szó az őt követő nemzedékről, zeneszerzői osztályának volt diákjairól, akiknek szerepét kijelöli Dalos Anna a 20. századi

magyar zene változásai folyamatában. A zeneszerző és az elméleti szakember Bárdosról sok értékes információt közöl, reális képet fest.

Hézagpótló Ittzés Mihály: *Bárdos Lajos* című műve, mely a Magyar zeneszerzők sorozat 36. köteteként jelent meg (Budapest, Mágus Kiadó, 2009, sorozatszerkesztő Berlász Melinda). Alapos igényességgel összeállított anyaga a sok szálon futó muzsikus-pálya zeneszerzői ágára fókuszál, bőséges kiegészítő információival átfogó képet rajzol meg. A szisztematikusan összeállított műjegyzékkel minden további kutatásnak kiindulópontja lehet.

II. Források

Legfőbb kutatási forrásaim kéziratok voltak, melyek sok kapcsolódó információt közvetítettek, számomra már kézbevételeük is különleges élményt jelentett.

A misztériumjátékokhoz összeállított kísérő zenei anyagok nyomtatásban nem jelentek meg.¹ A megmaradt, sajnos több esetben hiányos, vagy nehezen olvasható kézirati kották másolatai szolgáltak elemzéseim alapjául, ezekhez a Bárdos Múzeumban Bárdos Ágota segítségével jutottam hozzá.²

Sok hasznos információt szereztem az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratárában található Dienes Valéria hagyaték áttanulmányozásával. A hatalmas mennyiségű (a kivételesen hosszú alkotó életút részletes naplói, kiterjedt levelezése, műfordítások dokumentumai), jelenleg még feldolgozatlan anyag segített megismernem a filozófusnő életpályáját, benne a zene és a szabad tánc szerepét, az általa kialakított és tudománnyá fejlesztett mozdulatrendszert, az orkesztikát, a Bárdossal végzett másfél évtizedes alkotómunkát. A középkori misztériumjátékok tanulmányozása után alakította ki azt az új formát, amit alkalmasnak érzett saját kora mondanivalójának megfogalmazásához. Ezzel kapcsolatban szerzett ismereteim segítették műveik megértését, az elkészült zenei anyag értelmezését. Az előadásokhoz kapcsolódó háttérmunkák dokumentumai alapján tudtam képet alkotni a monumentális előadások előkészítéséről, a résztvevők felkészítéséről és a két alkotó közös munkájának mindennapjairól.

Az Országos Széchenyi Könyvtár mikrofilmtárában értékes koncertbeszámolókat, kritikákat olvastam el, ezekből szereztem tudomást az előadásokat kísérő óriási érdeklődésről,

¹ A kiadás egyik hátráltató tényezője lehetett, hogy a misztériumjátékokhoz kapcsolódó zenei anyagok nem teljes egészükben Bárdos kompozíciói, beillesztett néhány tételt más szerzők műveiből is. Ezek egy része a reneszánsz nagy mestereinek alkotása, felkutatásuk a Zeneakadémia kottatárában, és elterjesztésük, a magyar kórusrepertoárba kerülésük Bárdos Lajos érdeme. Másik részük többnyire fiatal kortárs zeneszerzők, volt zeneszerzés diáktársai újonnan komponált művei.

² Bárdos az előadásoknak nem csak vezénylője, hanem az összes hangzó anyagáért felelős irányító is volt. Sokszor szóbeli instrukciói alapján játszottak a közreműködő hangszerek (orgona, zongora, ütők), kidolgozott szölamanyaguk nem maradt meg, esetleg el sem készült. A partitúrák sok helyen tartalmaznak olyan utasításokat, amelyek körvonalazzák a kísérők feladatát. Ezek csak utaló bejegyzések, nem kották.

hatalmas sikereikről, a több művészeti ágat alkalmazó produkciók megvalósításának örömeiről és nehézségeiről.

Az Országos Széchényi Könyvtárban tanulmányoztam át a Bárdos által szerkesztett Magyar Kórus folyóirat számait is, melyek megismertettek Bárdos lelkes, missziós tevékenységével, szerteágazó szervező munkájával, amit a magyar kórusélet fellendítésére, az értékes repertoár kialakítására végzett.

A Zenetudományi Intézetben jutottam hozzá Merényi Zsuzsa: *A magyar szabad tánc irányzatok és tevékenységük zenei vonatkozásai (1912-1944)* kéziratához, ez a modernkori tánc történet irányzataiban segítette eligazodásomat. A legjelentősebb iskolák zeneileg képzett vezetői igényesek voltak a mozdulatokat kísérő zenék kiválasztásában. Tehetséges pályakezdő zenészek vállaltak iskoláikban zongorakíséretet, komponálást. Az itt szerzett táncsal kapcsolatos információimat későbbi kutatásaim megerősítették.

Zenei elemzéseim során leginkább Bárdos Lajos elméleti munkáira támaszkodtam: *Modális harmóniák* (Budapest, Zeneműkiadó, 1961), *Harminc írás* (Budapest, Zeneműkiadó, 1969), *Romantikus harmóniák* (Bárdos előadásai alapján összeállította Póczonyi Mária: Budapest, Népművelési Propaganda Iroda). Ezek segítettek megértenem Bárdos zeneértelmezését, zenei gondolkodásmódját, ezeken keresztül zeneszerzői elképzeléseit, törekvéseit. Az összevetéshez más szempontot kaptam Lendvai Ernő: *Bartók és Kodály harmóniavilága* (Budapest, Zeneműkiadó, 1975), és Dalos Anna korábban említett munkája segítségével.

III. Módszer

A középkori misztériumjáték műfaji előzményét, kialakulásának fázisait és annak 20. századi alkalmazását Dienes Valéria írásaiból igyekeztem megismerni, hogy kiindulópontként szolgáljon a kapcsolódó zenei anyag értelmezésében. A táncos elemről is fontosnak tartottam az információgyűjtést, mivel a mozdulat és a hozzá kapcsolódó élőzene a pódiumon együtt születik meg, egymás kiegészítői. Ezek alkották zeneértelmezéseim háttérét, és a dramaturgiai elemek, melyek nagyban kapcsolódnak a katolikus liturgiai hagyományokhoz.

A Bárdos által összeállított és komponált zenei anyagok sokféleségével csak megismerésük folyamatában szembesültem. Ezek értelmezését, az elemzés szempontjait mindig az adott anyag jellegéhez kellett alakítanom. A dallamanyagban megtalálható népdalok, egyházi nép-, gregoriánénekek és saját kompozíciói ötletgazdagok a kórushangszerelés szempontjából, az egyszólamúságtól a hét szólamig Bárdos kiaknázza kórusa adta lehetőségeit.

A változatos, sok apró egységre tagolt, a keresztény egyházi zene és a magyar népzene hagyomány elemeire épülő zenei anyagban megkerestem az egybefűzés szálait. Az első misztériumjáték, a *Hajnalvárás* és az utolsóként elkészült *Alexius-szvit* közötti két évtized tanulmányozása során a zeneszerzői eszköztár alakulását követtem végig.

A Kodály-tanítvány zeneszerzői útnak-indulásában kerestem a tanult ismeretek alkalmazását, a mestertől kapott inspirációk megjelenését, illetve az önálló, személyes irány, az egyéni hang kialakulását, ezek egymásra gyakorolt hatását. Az európai kortárs zene magyarországi hatása mellett fontos tényező volt a húszas-harmincas évek magyar zenei környezete.

A bárdosi életműnek érdekes, de szinte elfeledett része az a másfél évtizedes munka, melynek gyümölcsei azok a misztériumjátékhöz írt zenei anyagok, amiket Dienes Valéria műveihez készített. Ezek kutatásával még nem foglalkoztak, ezért vállalkoztam az elérhető információk összegyűjtésére, a művek elemzésére.

IV. Eredmények

Két személyes élményem fordította figyelmemet Dienes Vasléria és Bárdos Lajos közös munkássága felé. Bárdos *Alexius-szvit* miskolci bemutatójának, CD felvételének betanító kórusvezetője voltam 1999-ben, illetve személyesen találkoztam dr. Dienes Gedeonnal, a misztériumjáték előadások egykori szóló táncosával.

Dolgozatomban bemutatom a kezdő zeneszerző első lépéseit és követem zeneszerzői eszköztárának alakulását egészen az 1946-os Szent Elek történetéhez írt szvitjéig. Rávilágítok arra a kölcsönhatásra, amely a kórusvezető és a zeneszerző között jött létre. Egymásnak adott feladataik elsősorban kórusművek szerzőjévé tették Bárdost, és segítették az anyagszerű-komponálás képességének megszerzésére.

Feltárom egy drámai műfaj, a misztériumjáték 20. századi magyar felelevenítésének tényezőit. A Bárdos-kísérőzenék értelmezésében a hagyománykövetés és modern eszközök jelenlétét és indokoltságát mutatom be. Dienes Valéria határozott elképzeléssel rendelte meg az általa megírt, összeállított, tánccal koreografált és megrendezett misztériumjátékokhoz a zenei anyagot Bárdostól. Bemutatom dolgozatomban a neveléssel kapcsolatos közös álláspontjukat, mely együttműködésük alapjául szolgált. A komplex művészeti produkció Bárdos számára inspiráló tényezővé vált, általa praktikusán használható rutint szerzett további kórusművei megírásához.

A zenei szöveg elemzésével rámutatok a kezdő komponista zeneszerzői eszköztárára, abban a drámaiság, az egyházzenei és népzenei hagyomány megjelenésére, a középkori és gregorián, a reneszánsz és romantikus, valamint 20. századi jellegzetességek alkalmazására. Dolgozatom bemutatja azokat az elemeket, melyekben Kodály, Bárdos számára a mester és a példakép, nyomot hagyott a zeneszerző tanítványban. Ezek megerősítik azt a felfogást, miszerint Bárdos a kodályi út folytatója.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Kórusvezetőként vettem részt az *Alexius-szvit* betanításában 1999-ben. A Miskolci Egyetem aulájában volt a bemutató hangverseny, ezt követően készült el a CD felvétel.

Bartók Béla – Orbán György – Bárdos Lajos. CD. Miskolc: Allegro 1999. MZA-043

Bárdos kórusművekkel elért kórus sikereim a Miskolci Bartók Leánykarral:

1992. Ventspils Nemzetközi Kórusversenyen I. díj

Magos a rutafa, előadásáért elnyertük a legjobban bemutatott mű különdíját

1996. Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyen, Debrecen: II. díj.

folklór bemutatón elhangzottak: *Rika, Rika, Magos a rutafa*

A Miskolci Bartók Kórus fellépései, melyeken Bárdos művek is szerepeltek:

2003. szeptember: Pesaro: Urbino: II. Kórusfesztivál keretében 3 fellépés

2004. június: Predazzo Kórustalálkozó 2 fellépése

szeptember: Olbiai Egyházzenei Kórustalálkozó 4 fellépése

július: VII. „Universitat cantat 2005” Poznań, Lengyelország, 3 fellépés

december: V. Háromszéki Kamarakórus Fesztivál

2011. április: Miskolci Kamarakórus Fesztivál

Énekelt Bárdos művek: *Libera me*, *Dana-dana*, *Régi táncdal*, *Mari-Nárcisz dal*, *Réten, réten*.

Bárdos műveit karvezetőként együtteseimmel repertoáron tartom, karvezetés tanárként tanítványaimmal a *Kicsinyek Kórusától* a komolyabb művekig tanítom azokat.